

Analysis and Pathology of Social Issues in Immigrant and Native Neighborhoods of Gorgan City

Jamal Mohammadi¹, Masoomeh Mahdian²

1. Department of Human geography, Faculty of Geographical Sciences and Planning, University of Isfahan, Isfahan, Iran

Email: j.mohammadi@geo.ui.ac.ir

2. (Corresponding Author) Department of Human geography, Faculty of Geographical Sciences and Planning, University of Isfahan, Isfahan, Iran

Email: m.mahdian65@gmail.com

ARTICLE INFO

Article type:
[Research Paper](#)

Article History:

[Received:](#)

2 August 2024

[Received in revised form:](#)

29 October 2024

[Accepted:](#)

23 November 2024

[Available online:](#)

27 December 2024

Keywords:

*Social Pathology,
Migration,
Immigrant Neighborhoods,
Native Neighborhoods,
Gorgan.*

ABSTRACT

With the advancement of social sciences in Iran and the growth of sociology with an urban studies approach, a suitable foundation has been established for examining and analyzing complex social and urban issues. Among the most important and frequently discussed issues is the phenomenon of social harm, which, due to its multidimensional nature, is recognized both as a consequence and a contributing factor to other forms of dysfunction in urban society. Social harms such as addiction, unemployment, marginalization, divorce, delinquency, and poverty are not only outcomes of structural problems but also act as catalysts for secondary issues within the community. One of the factors that has intensified these harms in recent decades is the rise in internal migration—especially labor migration. This research, using a fieldwork-based approach, focuses on the impact of labor migration on the emergence of social harms in Gorgan, one of the most migration-prone cities in Iran. Data were collected through questionnaires and analyzed using statistical tests such as Kruskal-Wallis, Chi-square, and Pearson's correlation coefficient. The results show that among immigrants, due to a noticeable weakness in their social, economic, and cultural status, the level of social harms is significantly higher compared to native residents. In conclusion, the study offers recommendations to strengthen urban planning, develop targeted social services, and enhance the social resilience of immigrant communities.

Citation: Mohammadi, J., & Mahdian, M. (2024). Analysis and Pathology of Social Issues in Immigrant and Native Neighborhoods of Gorgan City. *Journal of Geography and Spatial Development*, 1 (4), 39-57.

<http://doi.org/10.22098/gsd.2025.17368.1085>

© The Author (s)

Publisher: University of Mohaghegh Ardabili

This is an open access article under the CC BY-NC 4.0 license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

Extended Abstract

Introduction

Cities play a crucial role as hubs of population concentration, economic activity, and cultural interaction. With increasing internal and external migration to urban areas, immigrant neighborhoods have formed alongside native-born neighborhoods, exhibiting significant differences in social, economic conditions, and social harms. Understanding these differences is vital for urban policy-making and improving residents' living conditions. This study investigates the socioeconomic disparities and the extent of social harms between native and immigrant neighborhoods in the city of Gorgan.

Urban and social studies highlight that migration and social cohesion in immigrant neighborhoods, especially in developing cities, present specific challenges. Sociological urban theories such as social division of labor, urban inequality, and social deviance provide a suitable framework for analyzing the data. Previous research indicates that immigrant neighborhoods face more social problems such as unemployment, poverty, crime, and insecurity, often linked to poor economic conditions and weak support networks.

Methodology

The present study is of an applied type and its research method, which is based on case study, is descriptive-analytical. In this regard, with the aim of studying and investigating the extent of harm and existing social issues from the perspective of citizens of immigrant and indigenous areas of Gorgan city (research area), first, using library studies, the theoretical foundations related to the subject were reviewed, and then, in order to obtain the required data from citizens, a field survey method was used, so that 322 questionnaires based on the Cochran model were randomly distributed and completed among the statistical population under study in each of the regions during 3 months of the summer of 1403. Cronbach's alpha coefficient was used to measure the reliability of the instrument and the internal consistency of the questions. This coefficient was obtained in the measures of

social harm, parent-child relationships, and quality of leisure time as 0.86, 0.78, and 0.88, respectively, which indicates acceptable reliability. Validity and Reliability The content of the questionnaire has also been approved by professors, experts, and specialists. Finally, the current situation of the region in terms of various social harms has been described using SPSS software and Pearson, t-test, and Kruskal-Wallis H tests to analyze the data obtained.

Results and discussion

Results reveal that immigrant neighborhoods have lower economic indicators, higher unemployment rates, and lower education levels compared to native neighborhoods. The incidence of social harms such as crime, addiction, and insecurity is significantly higher in immigrant areas. The findings highlight a considerable social and economic gap between the two groups, related to cultural, economic, and structural factors. Social networks and support systems were found to be stronger in native neighborhoods, potentially contributing to lower social harms there. Based on the findings, it can be concluded that immigrants in Gorgan face worse socioeconomic conditions than natives, leading to increased social harms. Urban policymakers should design comprehensive and targeted programs to improve employment, education, social services, and security in immigrant neighborhoods to enhance their quality of life. Additionally, strengthening social cohesion and support networks is crucial. Future studies may explore psychological and cultural factors influencing these disparities more deeply.

Conclusion

The results of this study indicate that there is a negative relationship between parent-child relationships and the quality of leisure time with the tendency to social harm. The results of the questionnaire analysis indicate that about 73 percent of immigrant families living in Gorgan city stated financial constraints as the main obstacle to the low quality of their family's leisure time. In fact, the high cost of living and the lack of

sufficient income in recent years have caused family members of urban immigrants in Gorgan to participate in several shifts and different jobs in order to provide for themselves and their families, which is why they do not pay much attention to the quality of their leisure time. Other findings of this study include the difference in the tendency to social harm among groups with different social bases, such that the lower the social base of individuals, the higher the incidence of social harm. Accordingly, issues and problems such as drug addiction and drug sales, conflict and wickedness, moral corruption, etc. are more common in lower social classes.

Funding

There is no funding support.

Authors' Contribution

Authors contributed equally to the conceptualization and writing of the article. All of the authors approved the content of the manuscript and agreed on all aspects of the work declaration of competing interest none.

Conflict of Interest

Authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments

We are grateful to all the scientific consultants of this paper.

تحلیل و آسیب‌شناسی بر مسائل اجتماعی مناطق مهاجر و بومی‌نشین شهر گرگان

جمال محمدی^۱، معصومه مهدیان بهنمیری^۲

۱- گروه جغرافیای انسانی، دانشکده علوم جغرافیایی و برنامه‌ریزی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران. رایانامه: j.mohammadi@geo.ui.ac.ir

۲- نویسنده مسئول، گروه جغرافیای انسانی، دانشکده علوم جغرافیایی و برنامه‌ریزی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران. رایانامه: m.mahdian65@gmail.com

چکیده

اطلاعات مقاله

نوع مقاله:

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت:

۱۴۰۳/۰۵/۱۲

تاریخ بازنگری:

۱۴۰۳/۰۸/۰۸

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۳/۰۹/۰۳

تاریخ چاپ:

۱۴۰۳/۱۰/۰۷

واژگان کلیدی:

آسیب‌شناسی اجتماعی،
مهاجرت،
مناطق مهاجرنشین،
مناطق بومی‌نشین،
گرگان.

با گسترش دانش اجتماعی در ایران و رشد جامعه‌شناسی با رویکرد مطالعات شهری، بستر مناسبی برای بررسی و تحلیل مسائل پیچیده اجتماعی و شهری فراهم شده است. یکی از مهم‌ترین و پرتکرارترین این مسائل، مقوله آسیب‌های اجتماعی است که به دلیل ماهیت چندبعدی خود، هم به‌عنوان پیامد و هم به‌عنوان زمینه‌ساز سایر نابسامانی‌ها در جامعه شهری شناخته می‌شود. یکی از برجسته‌ترین و درعین حال نگران‌کننده‌ترین این مسائل، پدیده آسیب‌های اجتماعی است که به‌عنوان عاملی چندوجهی، ریشه در عوامل مختلف فرهنگی، اقتصادی، روانی و محیطی دارد. آسیب‌های اجتماعی مانند اعتیاد، بیکاری، حاشیه‌نشینی، طلاق، بزهکاری، و فقر، نه تنها پیامد مشکلات ساختاری‌اند بلکه خود نیز منشأ بروز مشکلات ثانویه در جامعه هستند. از جمله عواملی که در دهه‌های اخیر بر تشدید این آسیب‌ها تأثیر گذاشته، مهاجرت‌های گسترده داخلی، به‌ویژه مهاجرت کارگری، بوده است. پژوهش حاضر با رویکردی میدانی و با تمرکز بر تأثیر مهاجرت کارگری بر بروز آسیب‌های اجتماعی در شهر گرگان، به‌عنوان یکی از مهاجرپذیرترین شهرهای ایران، انجام شده است. داده‌ها از طریق پرسش‌نامه گردآوری و با استفاده از آزمون‌های آماری مانند کروسکال-والیس، کای اسکوئر و ضریب همبستگی پیرسون تحلیل شده‌اند. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که در میان مهاجران، به دلیل ضعف محسوس در پایگاه اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی، میزان آسیب‌های اجتماعی به‌طور معناداری بالاتر از ساکنان بومی است. در پایان، پیشنهادهایی در جهت تقویت برنامه‌ریزی شهری، توسعه خدمات اجتماعی هدفمند و افزایش تاب‌آوری اجتماعی مهاجران ارائه شده است.

استناد: محمدی، جمال و مهدیان بهنمیری، معصومه. (۱۴۰۳). تحلیل و آسیب‌شناسی بر مسائل اجتماعی مناطق مهاجر و بومی‌نشین شهر گرگان. *مجله جغرافیا و توسعه فضایی*، ۱ (۴)، ۵۷-۳۹.

<http://doi.org/10.22098/gsd.2025.17368.1085>

مقدمه

شهر برخلاف روستا متشکل از اقوام گوناگون است. مکانی است که تبادل فرهنگی گوناگون ممکن می‌گردد و یکپارچگی ذهنی ضعیف شده و به تدریج شخصیت‌های متفاوت در شهر شکل می‌گیرند (ممتاز، ۱۳۷۹: ۲۲). به‌طوری‌که دیرباز ثابت شده است که تبهکاری در شهر به نسبت تبهکاری در روستا خیلی بالاتر است (گسن، ۱۳۸۵: ۱۱۵). مسئله مربوط به آسیب‌های اجتماعی از دیرباز در جامعه بشری مورد توجه اندیشمندان بوده است و مطالعات مختلف بیانگر این واقعیت است که همواره نرخ جرائم و آسیب‌های اجتماعی در نواحی شهری بالا بوده است (Dhaliwal et al, 2000: 310). این موضوع هم‌زمان با گسترش انقلاب صنعتی و گسترش دامنه نیازمندی‌ها، محرومیت‌های ناشی از عدم امکان برآورده شدن نیازهای زندگی، موجب گسترش دامنه‌دار فساد، عصبان، تبهکاری، سرگردانی، دزدی و انحراف جنسی و دیگر آسیب‌ها شده است. مسائل و البته مصائب مربوط به آسیب‌های اجتماعی، موردی است که امروزه با توجه به رشد روزافزون جمعیت شهری و افزایش مهاجرت به شهرها، کاهش سطح رفاه انسانی ساخت‌وسازهای بدون برنامه (Palomares-Garcia, 2010: 197; Ortega et al, 2011: 2)، و بروز مشکلات فراوان برای مدیران مختلف شهری به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه، شهرهای بسیاری را تحت‌الشعاع قرار داده است. به‌گونه‌ای که در حال حاضر یکی از فجیع‌ترین نتایج رشد شهر و شهرنشینی، وجود و سکونت تعداد بی‌شمار افراد فقیر، حاشیه‌نشینی و ناهنجاری‌های اجتماعی می‌باشد (UN-HABITAT, 2003) که در بطن خود روزبه‌روز موجبات کاهش کیفیت زندگی و افزایش روزافزون بروز آسیب‌های مختلف اجتماعی از سوی شهروندان می‌گردد. البته چنین شرایطی به دلیل فاحش‌تر بودن تفاوت‌های اجتماعی-اقتصادی کشورهای در حال توسعه، تفاوت‌های فضایی شهرها در آن را نیز تشدید نموده است (حاتمی‌نژاد و همکاران، ۱۳۸۶: ۷۱) و موجب شکل‌گیری دو قطب کاملاً متفاوت (بالای شهر و پایین‌شهر- شمال شهر و جنوب شهر- فقیرنشین و اعیان‌نشین و...) که نشان از مشکلات و تباینات گسترده در زمینه تأمین رفاه و امنیت انسانی می‌باشد، شده است. مناطق بومی و مهاجرنشین، از دیگر مفاهیم رایج در این حوزه است که با تفاوت‌های معمولاً گسترده‌ای در حوزه‌های مختلف اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی در شهرهای ما مشاهده می‌گردد. به‌طوری‌که پی‌فول معتقد است که مناطق مهاجرنشین دارای نرخ بالای بزهکاری از ویژگی‌های خاصی چون، بی‌ثباتی جمعیت، تنوع نژادی، جابجایی مکانی رو به تزاید و فقر اقتصادی برخوردار می‌باشند (Pfahl, 1984: 149) و با توجه به اختلالات رابطه‌ای میان ساکنین محلات مهاجرنشین، انزوای اجتماعی، یأس، احساس عجز و انفعال‌گرایی نیز در بین آن‌ها زیاد است (چلبی، ۱۳۸۶: ۱۴۷).

امروزه در سراسر جهان مقوله کاهش ناهنجاری‌ها و افزایش آسیب‌های اجتماعی، از مهم‌ترین مسائلی است که همواره مورد توجه مدیران، برنامه‌ریزان اجتماعی و شهری و حتی مسئولین امنیت ملی قرار دارد. در این رابطه مناطق کمتر برخوردار، فقیر، مهاجر و حاشیه‌نشین که با مشکلات متعدد اقتصادی- اجتماعی روبرو می‌باشند، در قیاس با محلات بالای شهر که غالباً جایگاه افراد بومی می‌باشد، همواره از شرایط نامناسب‌تر اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در رنج می‌باشند. آنچه در این زمینه اهمیت بالایی دارد، در اولویت قرار دادن ارتقاء کمی و کیفی سطح کیفیت به‌طور عام، و وضعیت تأمین و ارتقاء سطح زندگی به‌ویژه در سیاست‌گذاری‌های شهری در مناطق مهاجرنشین است. امروزه در شهرهای مختلف به‌موازات جمعیت شهری، میزان جرائم بالا می‌رود (شکوئی، ۱۳۶۵: ۱۰۲) و ایران نیز به‌مانند بسیاری از کشورهای در حال توسعه دیگر، شاهد وجود سطح متفاوتی از آسیب‌های مختلف اجتماعی که به‌صورت مستقیم تحت تأثیر شاخص‌های اجتماعی- اقتصادی، فرهنگی و البته عملکرد مدیریت شهری می‌باشد، هستیم. در این رابطه شواهد موجود حاکی از نوعی تقسیم‌بندی فضایی در شهر گرگان، به‌عنوان یکی از شهرهای مهاجرپذیر ایران می‌باشیم که باعث به

وجود آمدن سطوح متفاوتی از آسیب‌های اجتماعی در بین مناطق مهاجر و بومی‌نشین این شهر شده است. ذکر این نکته به‌جاست که در طول چند دهه گذشته به‌ویژه پس از اصلاحات ارضی دهه ۱۳۳۰، استان گلستان به‌ویژه شهر گرگان، شاهد سیل مهاجرین از نقاط مختلف کشور بوده است. این مهم علی‌رغم ظرفیت‌هایی که ایجاد نموده است، با تهدیدهایی نیز همراه بوده که بیشتر در قالب معضلات اجتماعی نمایان شده است. رشد جمعیت بیکار و مشکلات اشتغال در جوانان، روند رو به رشد حاشیه‌نشینی و روی آوردن مهاجران به سمت سکونتگاه‌های غیررسمی و حتی غیرمجاز، افزایش بزهکاری و جرائم، تضاد فرهنگی و تغییر شاخص‌های اجتماعی یک منطقه از جمله تأثیرات مهاجرت هستند. این مهاجرت‌ها که عمدتاً با رویکرد اشتغال بوده پس از خشک‌سالی‌های سیستان و بلوچستان افزایش یافت. اما اکنون جنس مهاجرت نیز تغییر یافته است. امروزه متأسفانه به‌ویژه پس از بین رفتن مزارع پنبه، فرزندان کشاورزان دیگر حاضر به ادامه مسیر پدران خود نیستند و این خود به معضل بیکاری در میان این مهاجران دامن زده و زمینه‌های آسیب‌های مختلف را در میان این گروه‌ها بیشتر نموده است و بدین ترتیب هزینه‌هایی برای ساکنان بومی استان همراه بوده و کمترین این هزینه‌ها بیکاری و افزایش جرائم است.

از این رو با توجه به رشد روزافزون انواع آسیب‌های اجتماعی، کاهش جرم و جنایت در محیط‌های شهری از مهم‌ترین اهداف ایجاد محیط‌زیست سالم است (Gerda et al, 1998:17) و نویسندگان مقاله حاضر نیز با نگاه تحلیلی و آسیب‌شناسان بر مسائل اجتماعی مناطق مهاجر و بومی‌نشین شهر گرگان، سؤالات ذیل درصدد شناخت عینی و ریشه‌ای تفاوت‌های موجود در مناطق مهاجر و بومی‌نشین این شهر می‌باشند^۱.

❖ آیا میزان آسیب‌های اجتماعی در بین محلات مهاجرنشین و بومی‌نشین شهر گرگان دارای تفاوت معناداری می‌باشد؟

❖ آیا محلات مهاجر و بومی‌نشین، دارای نوع خاصی از ارتکاب به آسیب‌های اجتماعی می‌باشند؟

❖ آیا بین ارتباط عاطفی والدین، فرزندان و میزان گرایش به آسیب‌های اجتماعی رابطه وجود دارد؟

❖ آیا بین کیفیت گذران اوقات فراغت و میزان گرایش به آسیب‌های اجتماعی رابطه وجود دارد؟

❖ آیا میزان گرایش به آسیب‌های اجتماعی در بین گروه‌ها با پایگاه اجتماعی مختلف متفاوت است؟

نوآوری این پژوهش در آن است که با تمرکز بر شهر گرگان - یکی از مهاجرپذیرترین شهرهای ایران - به تحلیل دقیق تأثیر مهاجرت کارگری بر بروز آسیب‌های اجتماعی پرداخته و با بهره‌گیری از روش‌های آماری، تفاوت‌های معنادار میان مناطق مهاجر و بومی را در شاخص‌های اجتماعی بررسی کرده است. همچنین این مطالعه، به‌جای تمرکز صرف بر نرخ آسیب‌ها، به بررسی ریشه‌های اجتماعی، عاطفی و فرهنگی آن‌ها نیز توجه دارد.

قدمت و اهمیتی که شهر و شهرنشینی دارد، صاحبان قدرت و اندیشمندان همه قرون و اعصار را بر آن داشته تا بر جنبه‌های مختلف جسم و روح شهر درنگ کنند و بکوشند قانونمندی‌های زندگی شهری را دریابند و بر پایه یافته‌های خود به برنامه‌ریزی شهری دست یازند (پیران، ۱۳۶۹: ۶۴). آسیب‌شناسی مسائل اجتماعی، امروزه به‌عنوان یکی از

۱. لازم به ذکر است که مهاجرنشین بودن یک منطقه دلیلی بر فقیر و یا حاشیه‌نشینی بودن آن‌ها نمی‌تواند باشد، همان‌گونه که بومی‌نشین بودن منطقه‌ای دیگر، دلیلی بر مرفه بودن و بهره‌مندی بیشتر از کیفیت زندگی نخواهد بود. اما در این پژوهش با توجه به وضعیت موجود شهر گرگان به لحاظ ساختار اجتماعی و فضایی، مناطق مورد مطالعه تحت عنوان مناطق یا محلات بومی و مهاجرنشین به‌صورت کاملاً مشخصی، ضمن تداعی نمودن مفهوم اکولوژی و جدایی گزینی اجتماعی که تحت تأثیر مستقیم شاخص‌های اجتماعی و فرهنگی است، به‌صورت روشنی گویای مفهومی تحت عنوان بالای شهر و پایین شهر است که در درون خود منجر به تفاوت‌های زندگی آشکاری میان ساکنین دو منطقه از ابعاد گوناگون از جمله وضعیت آسیب‌های مختلف اجتماعی شده است.

مهم‌ترین مسائل مذکور، با توجه به ورد روبه افزون خود ذهن بسیاری از برنامه‌ریزان و محققان اجتماعی و شهری را به خود واداشته است، به‌طوری‌که؛

نیکزاد (۱۳۷۶)، در مقاله‌ای با عنوان "مقایسه جرائم بومیان و مهاجرین" و نوع جرائم زندانیان قمی و مهاجر که با مساعدت مالی معاونت سیاسی و امنیتی استانداری قم انجام‌شده، به این نتیجه رسیده که مهاجرین بیش از بومیان مرتکب بزه‌های اجتماعی می‌شوند و به‌واسطه ارتکاب جرائم مختلف به زندان محکوم می‌شوند. در این پژوهش که با روش مطالعات میدانی و کتابخانه‌ای به انجام رسیده است، مشخص گردیده که مهاجرین در ارتکاب جرائم چون کلاهبرداری و روابط نامشروع نسبت به مهاجرین از درصد بالاتری برخوردار هستند. بومیان تنها در بزه و اعتیاد به مواد مخدر نسبت به مهاجرین درصد بالاتری را به خود اختصاص می‌دهند.

مساواتی آذر (۱۳۷۵)، در پژوهشی با عنوان "خانواده‌های مهاجر روستایی و زمینه‌های طلاق"، به این نکته اشاره می‌نماید که هجوم روستاییان به‌ویژه پس از اصلاحات ارضی به برخی از شهرها، تغییراتی را در اخلاق، روحیات و رفتار و روان روستاییان به وجود آورده که بر تکوین و پیدایش بعضی از عوارض ناخوشایند اجتماعی و انحرافات اخلاقی و رفتاری مؤثر واقع گشته است. از این‌رو مهاجرت روستاییان به شهر و تمرکز در برخی از نقاط شهری به‌تدریج تغییرات عمیقی در اصول اخلاقی و حالات روانی فکری و عقاید آنان به وجود می‌آورد که از دگرگونی طبقات شغلی و اعمال اقتصادی خانوار برکنار نیستند. از این‌رو این خانواده‌های این مهاجرین بیشتر از دیگران در معرض انواع کمبودها و آسیب‌های اجتماعی قرار دارند.

نوربخش و همکاران (۱۳۹۳)، در تحقیقی با عنوان "بررسی و تحلیل امنیت شهری در فضاهای عمومی مناطق مهاجر و بومی‌نشین شهر قم" به این نکته اشاره می‌نمایند که میان مقوله امنیت به‌عنوان یکی از مهم‌ترین این نیازها، نقش بسیار مهمی در سطح و کیفیت زندگی شهروندان دارد. بر این اساس، پژوهش انجام‌شده که در پیوند با تفاوت‌های ساختار اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و... که نمود کالبدی آن را می‌توان در مناطق دو و چهار شهر قم (محدوده پژوهش) به‌عنوان مناطق مهاجر و بومی‌نشین یافت، به مطالعه وضعیت امنیت به‌عنوان یکی از مهم‌ترین مسائل مربوط با آسیب‌های اجتماعی در پارک‌های مختلف دو منطقه پرداخته است. نتایج این مطالعه که با استفاده از پرسشنامه، بهره‌گیری از نرم‌افزار SPSS و آزمون‌های مختلفی چون Square Chi، آزمون T، کروسکال والیس (Kruskal-Wallis)، آزمون من-ویتنی (Mann-Whitney U Test) و... نشان می‌دهد که در مجموع متوسط میزان امنیت پارک‌های منطقه دو (منطقه مهاجرنشین) پایین‌تر از منطقه چهار (منطقه بومی‌نشین) است که یکی از مهم‌ترین عوامل آن ضعف آشکار ساختارهای اجتماعی، فرهنگی، کالبدی و به‌ویژه اقتصادی ساکنین منطقه دو است. این عوامل در مجموع منجر شده تا امروزه در کنار تخریل فرهنگی و اختلافات شدید فرهنگی، بیشترین محلات فقیر و حاشیه‌نشین نیز در این منطقه به وجود آید. در مقابل، شهروندان منطقه چهار به علت وضعیت مناسب و یکنواخت اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی، از احساس امنیت مناسب‌تری در فضاهای عمومی شهر (پارک‌ها) برخوردار می‌باشند.

نیکزاد (۱۳۷۵)، در تحقیقی با عنوان "بررسی عوامل مؤثر در اقدام به خودکشی در استان قم ۱۳۷۵" به این نتیجه رسیده است که مهاجرین قم در سال ۱۳۷۵، بیش از بومیان اقدام به خودکشی کرده‌اند. در این مطالعه که با استفاده از مطالعات میدانی و کتابخانه‌ای به انجام رسیده است، نگارنده به این نتیجه رسیده است که سهم مهاجرین در خودکشی نسبت به بومیان ۷۰ درصد است. همچنین نتایج قسمت دیگری از این مطالعه نشان می‌دهد که بیش از ۸۶ درصد از این خودکشی‌ها در مناطق و محلات حاشیه‌نشین شهر به وقوع پیوسته است.

زیاری و همکاران (۱۳۹۳)، در تحقیقی با "بررسی و سنجش شاخص‌های کیفیت زندگی در شهروندان مهاجر و بومی (موردپژوهش: شهر قم)" که با استفاده مطالعات میدانی به‌دست‌آمده است، به این مهم اشاره می‌کند که امروزه با توجه به افزایش روزافزون مشکلات شهری به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه (افزایش جمعیت، گسترش شهرنشینی، بی‌عدالتی، فقر، بی‌کاری، سوءتغذیه، سطح نازل زندگی و...) که بر تمام جنبه‌ها تأثیر مستقیم دارد، مشکلات بسیاری نیز به‌ویژه برای اقشار و دهک‌های پایین‌تر جامعه به وجود آمده و وضعیت زندگی را برای آنان دشوار کرده است. نتایج این مطالعه حاکی از این واقعیت است که به جهت تفاوت ساختارهای مختلف اجتماعی-فرهنگی، به‌ویژه اقتصادی ساکنان دو منطقه (مناطق مهاجر و بومی‌نشین)، سطح، رفاه و کیفیت زندگی ساکنان این دو منطقه و به عبارتی روشن‌تر شهروندان مهاجر و بومی شهر قم، تفاوت‌های نسبتاً آشکاری دارد که حکایت از سطح نازل و رضایتمندی اندک از شاخص‌های کیفیت زندگی در منطقه دو و رضایتمندی نسبی از کیفیت زندگی در میان شهروندان بومی شهر (منطقه چهار) دارد.

مافی (۱۳۷۸)، در تحقیق با عنوان "مهاجران و رابطه آن با بزه‌کاری در شهر وین"، به بررسی مهاجرین خارجی در شهر وین پرداخته است. بررسی ابتدایی این مطالعه نشان می‌دهد که مهاجرین در این شهر بیش از بومیان آن مرتکب بزه‌کاری و اعمال خلاق می‌شوند. نتایج این مطالعه نشان می‌دهد که افراد غیر بومی و مهاجر این شهر، به دلیل عدم آشنایی با قوانین حاکم بر شهر یا کشور محل سکونت، بیشتر مرتکب خطا می‌شوند. در کنار این یافته‌ها، قسمت دیگری از نتایج این مطالعه نشان می‌دهد که مهاجرینی که از پایگاه اقتصادی مناسبی برخوردار نمی‌باشند، بیشتر از سایر گروه‌ها در معرض آسیب‌های اجتماعی قرار دارند.

با بررسی برخی از منابع موردبررسی در ارتباط با موضوع پژوهش و ضمن اشاره به این نکته که هرکدام از منابع فوق، روش، شیوه مطالعه و نتایج مشابهی داشتند، در این بخش از نگارش تحقیق به بررسی مبانی نظری این مطالعه پرداخته می‌شود.

مبانی نظری

مبانی نظری، از مراحل تعیین‌کننده روش تحقیق است که بر مبانی نظریات خاص موجود در هر رشته‌ای، به اثبات قواعد منطقی و همبستگی بین پدیده‌های مورد مطالعه در آن تحقیق می‌پردازد (معرفتی، ۱۴۰۳: ۱۴). بر این اساس، در این قسمت از پژوهش با اشاره به برخی از مفاهیم همسو با موضوع پژوهش، به بررسی عینی و پیمایشی از وضعیت این معضل روبه افزون (آسیب‌های اجتماعی)، در شهر گرگان و در میان دو گروه از شهروندان مهاجر و بومی پرداخته می‌شود. شهروند: به‌تنهایی فقط برای معرفی صفت شهرنشینی به کار می‌رود و هر انسانی را که مقیم شهر است در علوم اجتماعی شهروند می‌گویند که دارای حقوق شهروندی در سه حوزه (۱) حقوق قانون مدنی (۲) حقوق قانون سیاسی (۳) و حقوق اجتماعی است (هاشمی، ۱۳۸۲: ۶۱).

شهروندان مهاجر: "مهاجر" از دیدگاه کلان کسی است که از یک کشور به کشور دیگر نقل مکان می‌کند و "شهروند مهاجر" نیز کسی است که در غالب موارد به علت وجود محدودیت یا نبود میزان دلخواه رشد اقتصادی و اجتماعی، از شهری به شهر دیگر مهاجرت می‌کند (اخلاق‌پور، ۱۳۸۹: ۱۳۸).

شهروند بومی: در این پژوهش به فردی اطلاق می‌شود که در شهر گرگان به دنیا آمده و در زمان انجام پژوهش در این شهر ساکن بوده است.

شاخص: شاخص‌ها یا نشان‌گرها متغیرهایی‌اند که مستقیم یا غیرمستقیم به اندازه‌گیری تغییرات کمک می‌رسانند. به این صورت که یک حالت معین را مشخص می‌کنند و از این‌رو می‌توانند برای اندازه‌گیری تغییرات به کار روند. اصولاً شاخص متغیری است که وضعیت و چگونگی را ارزیابی کرده و اندازه‌گیری تغییرات را در طول زمان امکان‌پذیر می‌کند (جنیدی و همکاران، ۱۳۸۹: ۲۲۴).

با توجه به شرایط و مشکلات شهرنشینی، موضوع آسیب‌های مختلف اجتماعی شهرها با بستر و ریشه مهاجرت، به یکی از محورهای اساسی در برنامه‌ریزی اجتماعی و مدیریت شهری تبدیل شده است. در همین زمینه به عقیده ورث (Wirth)، شهرنشینی، نتایجی از قبیل افزایش اندازه جمعیت را در پی دارد که خود باعث پیامدهای اجتماعی و روان‌شناسی در زندگی شهری می‌شود (Knox, 1993: 58). همچنین هال عقیده دارد که انفجار جمعیت در شهرهای دنیا منجر به ایجاد چرخه‌های رفتاری مخربی می‌شود که حتی از بمب هیدروژنی هم مهلک‌تر است (هال، ۱۳۷۶: ۲۲۷). علاوه بر آن با افزایش جمعیت و مهاجرت، تنوع در فرهنگ پیش می‌آید و به تبع انسجام و توافق اجتماعی کم‌رنگ‌تر می‌شود (Knox, 1993: 57) و بروز آسیب‌های اجتماعی، یکی از نتایج چنین وضعیتی در جوامع مختلف خواهد بود. ویژگی آسیب‌شناسی اجتماعی که با رفتارهایی همچون خودکشی، طلاق، امراض روحی و جرم مشخص می‌شود، با شاخص‌هایی همچون اندازه شهر و تراکم جمعیت مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد (Gifford, 1997: 158). آسیب یا کج‌روی اجتماعی به هر نوع عمل فردی یا جمعی اطلاق می‌شود که در چارچوب اصول اخلاقی و قواعد عام عمل جمعی جامعه محل فعالیت کنشگر قرار نمی‌گیرد لذا با منع قانونی و قبح اخلاقی و اجتماعی مواجه می‌گردند به همین دلیل کج‌روان سعی دارند کج‌روی‌های خود را از دید ناظران قانون، اخلاق عمومی و نظم اجتماعی پنهان نمایند (محسنی، ۱۳۸۸: ۸). ابعاد مختلف آسیب‌های اجتماعی را می‌توان در ابعادی مانند وضعیت اقتصادی خانواده (فقر یا رفاه بیش از حد) معاشرت با دوستان ناباب و ناصالح، بدون هدف در گذراندن اوقات فراغت، بیکاری، نوع شغل و میزان درآمد، رضایت و عدم رضایت شغلی، مجرد و تأهل، تراکم جمعیت، مهاجرت، بی‌عدالتی، مواد مخدر و اعتیاد، وسایل ارتباط جمعی از قبیل روزنامه‌ها، رادیو و تلویزیون... که همگی در ارتکاب جرم، پیدایش و توسعه مفاسد و آسیب‌های اجتماعی اثر قطعی دارند، دانست (فتحی و فدوی، ۱۴۰۳: ۱۲۲). به عنوان مثال، محمدتقی رهنمایی و همکاران (۱۳۸۹) در مطالعه‌ای تحت عنوان "تحلیل نقش مهاجرت در زمینه‌سازی برای پیدایش آسیب‌های اجتماعی شهرنشینی شتابان در ایران"، گسترش شهرنشینی و رابطه آن با آسیب‌های اجتماعی و اقتصادی را از مشخصه‌های اصلی الگوی توسعه شهری کشور در چند دهه اخیر دانسته‌اند و بر این باورند که رشد و توسعه شتابان و توزیع نامتعادل در دوره جدید، یکی از عوامل اصلی بروز آسیب‌های اجتماعی به شمار می‌رود. آن‌ها همچنین بر این باورند که رشد شتابان شهرنشینی و توسعه شهرهای مختلف کشور، آسیب‌های اجتماعی و کالبدی بسیاری را به دنبال داشته است. نگارندگان در ادامه، جغرافیای شهری معاصر را روابط میان محیط جغرافیایی و جرائم شهری را از دیدگاه جغرافیای اجتماعی مورد بررسی قرار داده‌اند و در آن نقش مؤلفه‌های جغرافیایی شهر در بروز آسیب‌های اجتماعی را مورد مطالعه قرار داده‌اند. در ادامه به این مهم اشاره شده است که تبدیل شهرنشینی شتابان به شهرنشینی مشکل‌زا در واقع حاصل بارگذاری بحرانی جمعیت و توزیع ناهمگن آن در شبکه شهری است که خصیصه‌ها و آسیب‌های اجتماعی زیادی را به بار آورد است. توجه به مهاجرت به عنوان آسیب اجتماعی، به معنای پذیرش معلولی است که از الگوی خاص توسعه ناشی می‌شود.

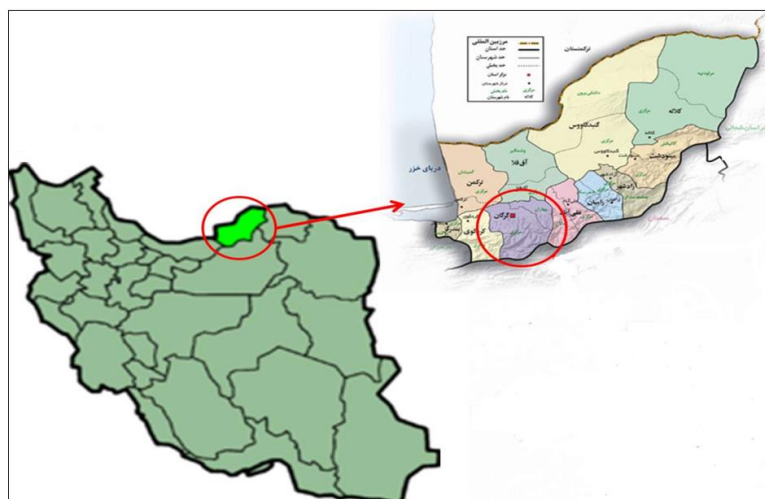
در تحلیل پویای اجتماعی جامعه شهری ایران طی دهه‌های اخیر، بررسی نقش مهاجرت در زمینه‌سازی برای پیدایش آسیب‌های اجتماعی از اهمیت زیادی برخوردار است که در این پژوهش به بررسی این مقوله پرداخته شده است. در همین ارتباط نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که بردارهای اصلی رشد شتابان شهرنشینی و توزیع نامتعادل آن در شبکه شهری،

مهاجرت روستایی، حاشیه‌نشینی، ناهمگونی در بافت اجتماعی و نارسایی در ارائه خدمات اجتماعی می‌باشد. "آسیب‌های اجتماعی نوپدید آیینی‌ای کدر از پست‌مدرنیته"، عنوان تحقیق دیگری در این زمینه است که توسط جلائی فر و آقاخان بابایی در سال ۱۳۹۰، به انجام رسیده است. در این مطالعه به این مهم اشاره گردیده است که پیشگیری و کنترل آسیب‌های اجتماعی به‌ویژه در میان افراد آسیب‌پذیر جامعه همواره یکی از دغدغه‌های مهم برنامه‌ریزان اجتماعی بوده است. به همین دلیل تأکید و توجه برنامه‌ریزان، بیش از هر زمان دیگر به سطوح پایین‌تر و ابعاد ملموس زندگی شهروندان معطوف شده است (حاجی‌پور، ۱۳۸۵: ۳۸).

برنامه‌ریزی برای کاهش و پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی مستلزم شناخت و تبیین این آسیب‌ها و نیز شناخت شیوه‌های اجرایی پیشگیرانه و مزایا و چالش‌های عملی آن‌هاست. به این ترتیب شناخت علمی و تجارب عملی ملزومات اصلی برنامه‌ریزی‌های اجتماعی برای کاهش آسیب‌های اجتماعی هستند. آن‌ها همچنین اشاره می‌کنند که در جامعه ایران، رشد آسیب‌های اجتماعی نگران‌کننده است. در بعضی از شاخص‌ها به نقطه بحرانی رسیده و در بعضی به این نقطه نرسیده‌ایم ولی ممکن است در آینده برسیم. یکی از نگرانی‌ها این است که برخی از این آسیب‌ها به لحاظ تعدد و به لحاظ کیفیت گسترده شده و به صورت درون‌ریز در لایه‌های زیرین جامعه جای می‌گیرد و پس از گذشت زمان، وقتی به سطح می‌آیند، درماتشان بسیار سخت می‌شود. وجود جمعیت نسبتاً زیاد معتاد و حاشیه‌نشین، شکاف نسلی، بحران هویت، مهاجرت‌های گسترده از موطن اصلی جهت یافتن کار و زندگی بهتر، قانون‌گریزی، اختلاس، تکدی‌گری، وجود خانواده‌های زیرخط فقر و وجود جرم، جنایت، بزه‌کاری و ...، مواردی است که به روند رو به افزایش آن در این مطالعه اشاره شده است. همچنین نگارندگان به این مهم نیز اشاره نموده‌اند که گذار از سنت به مدرنیته، شرایط آنومیکی در جامعه تولید کرده که این شرایط کمک به رشد و گسترش آسیب‌ها می‌کند. در نهایت نگارندگان به این نتیجه می‌رسند که در حال حاضر در ایران روند آسیب‌های اجتماعی به‌ویژه با در نظر داشتن ویژگی مهاجرت‌پذیری برخی از شهرها و همچنین توجه به ویژگی‌های محلات بومی و مهاجرنشین، روند سریع‌تری یافته است که این ویژگی در شهر گرگان مورد مطالعه قرار می‌گیرد.

محدوده مورد مطالعه

گرگان، نام شهر و شهرستان و نیز نام سرزمینی باستانی در جنوب شرقی دریای خزر است. در زبان باستانی آن را گورگان و ورکان و در زبان یونانی هیرکان یا هیرکانیا و در زبان عربی جرجان می‌گفتند. شهر و شهرستانی که امروز گرگان خوانده می‌شود تا سال ۱۳۱۶ شمسی موسوم به استرآباد بود، و کل منطقه گرگان قدیم در تقسیمات کشوری امروز، استان گلستان نام دارد. مرکز این استان هم‌اکنون گرگان به محدوده پژوهش در این مطالعه، بنا بر سرشماری ۱۳۹۰، تقریباً ۳۲۹۵۳۶ نفر بوده است اکثریت جمعیت شهر گرگان مردم فارس زبان هستند. گرگانی، قزاق‌ها، ترکمن‌ها، سبزواری‌ها، کاشمری‌ها، شاهرودی‌ها، بسطامی‌ها و بیارجمندیه‌ها، سادات و زابلی و بلوچ از مردمان ساکن این شهر هستند. همچنین شماری از ترکمن‌ها نیز در دهه‌های اخیر به شهر گرگان مهاجرت کرده‌اند که جمعیت آن‌ها در شهر گرگان و بخش‌های پیرامون) در سال ۱۳۹۰ برابر با ۷۵۱۲ نفر بوده است. چنین بافت ناهمگون جمعیتی خود گویای واقعیت مهاجرت‌پذیری این شهر است. البته شمار کمی از قزاق‌ها در فاصله سال‌های ۱۳۰۹ تا ۱۳۱۱ از روسیه به ایران مهاجرت کرده و در شهرهای گنبد، بندر ترکمن و گرگان مستقر شدند، در دهه ۱۳۷۰ به آن کشور بازگشته‌اند.

شکل ۱. موقعیت شهر گرگان در مقیاس ملی، منبع: (شهرداری گرگان: ۱۴۰۳).

روش پژوهش

پژوهش حاضر از نوع کاربردی و روش تحقیق آن نیز که بر پژوهش موردی استوار است، توصیفی-تحلیلی می‌باشد در این راستا با هدف مطالعه و بررسی میزان آسیب و مسائل اجتماعی موجود از دیدگاه شهروندان مناطق مهاجر و بومی‌نشین شهر گرگان (محدوده پژوهشی)، ابتدا با استفاده از مطالعات کتابخانه‌ای به‌مرور مبنای نظری مرتبط با موضوع پرداخته، و سپس به‌منظور کسب داده‌های موردنیاز از شهروندان، از شیوه پیمایش میدانی بهره گرفته‌شده است، به‌طوری‌که ۳۲۲ پرسشنامه بر اساس مدل کوکران در مدت ۳ ماه تابستان ۱۴۰۳، به‌صورت تصادفی در میان جامعه آماری مورد مطالعه در هر کدام از مناطق توزیع و تکمیل گردید. جهت سنجش پایایی ابزار و همسازی درونی سوالات، از ضریب آلفای کرونباخ استفاده‌شده است. این ضریب در سنجش‌های آسیب‌های اجتماعی، روابط والدین و فرزندان، کیفیت گذران اوقات فراغت به ترتیب ۰،۸۶، ۰،۷۸ و ۰،۸۸ به دست آمد که نشان از پایایی قابل قبول است. روایی و اعتبار محتوایی پرسشنامه نیز مورد تأیید استادان، صاحب‌نظران و متخصصان قرار گرفته است. در نهایت جهت تحلیل و آنالیز داده‌های به‌دست‌آمده با استفاده از نرم‌افزار SPSS و آزمون‌های پیرسون (Pearson)، تی تست و کروسکال والیس (Kruskal-Wallis H)، به تشریح وضعیت موجود منطقه از حیث آسیب‌های مختلف اجتماعی پرداخته‌شده است.

یافته‌ها

پرسشنامه تهیه‌شده جهت سنجش میزان آسیب‌های اجتماعی در سطح مناطق شهر گرگان، مشتمل بر بخش‌های مختلفی است که بخش ابتدایی آن به بررسی خصوصیات فردی جامعه مورد مطالعه می‌پردازد. شناخت این خصوصیات پایه (جدول شماره ۱) می‌تواند تا حدودی وضعیت کیفیت زندگی افراد را که خود به‌صورت ضمنی گویایی سطح آسیب‌های اجتماعی خواهد بود را آشکار کند.

جدول ۱. اطلاعات اولیه از شهروندان بومی و مهاجر در شهر گرگان

میزان تحصیلات سرپرست خانوار	بی‌سواد	ابتدایی	راهنمایی	دیپلم و فوق‌دیپلم	لیسانس و بالاتر
مهاجر	۲۴،۲	۴۴،۷	۱۲،۴	۱۳	۵،۶
بومی	۳،۱	۱۰،۶	۱۶،۸	۵۵،۹	۱۳،۷
شغل	بیکار	آزاد	شغل فصلی	دولتی	
مهاجر	۳۱،۱	۶،۲	۵۳،۴	۹،۳	
بومی	۱۹،۳	۴۷،۷	۱۰	۲۳	
میزان درآمد ماهانه	مهاجر	بومی			
کمتر از ۱۵۰ هزار تومان	۱۰،۱	۰،۴			
۱۵۰-۳۰۰ هزار تومان	۲۷،۴	۶،۹			
۳۰۰-۵۰۰ هزار تومان	۴۸،۳	۲۳،۲			
۵۰۰ تا ۱ میلیون تومان	۱۲،۴	۳۱،۷			
۱ تا ۲ میلیون تومان	۱،۸	۳۴،۱			
بالاتر از ۲ میلیون تومان	۰	۳،۷			

در مرحله اول از این مطالعات مشخص شد که نوعی جدایی‌گزینی اجتماعی در میان ساکنین مناطق بومی و مهاجرنشین شهر گرگان وجود دارد. به‌طوری‌که غالب شهروندان ساکن در نواحی مرکزی شهر که به‌عنوان بافت قدیم شهر گرگان به‌حساب می‌آید، شامل میدان شهرداری، شهدا، محله نعل‌بندان را افراد بومی با وضعیت نسبتاً مناسب تحصیلی، شغلی و درآمدی تشکیل می‌دهد، درحالی‌که بیشتر شهروندان ساکن در ناحیه ۵ به‌ویژه محله الغدیر و شهرک‌های حاشیه شهر (شامل شهرک حافظ، کیاشهر، ویلاشهر، فردوسی) و نواحی اطراف ترمینال را افراد مهاجر و غیربومی با ریشه‌های مختلف شهری و روستایی از سایر مناطق کشور تشکیل می‌دهند. دراین‌ارتباط که البته با وضعیت موجود سازمان فضایی، اجتماعی، فرهنگی به‌ویژه کالبدی مناطق نیز کاملاً تطابق دارد، ساکنین محلات مختلف، در تأثیر از وضعیت اجتماعی و فرهنگی، به‌ویژه اقتصادی خود، رفتارها و حرکات خاصی را بروز می‌دهند که در نهایت تداعی‌کننده انواع متفاوتی از کیفیت زندگی موجود در مناطق مختلف می‌باشد. همچنین بازخورد فضایی این تفاوت‌ها، تحت تأثیر ساختارهای اجتماعی-اقتصادی که در مطالعات و مشاهدات میدانی از مناطق بومی و مهاجرنشین در طول دوره مطالعه نیز مشخص بود، وجود تعدادی محلات فقیرنشین در مناطق مهاجرنشین به‌ویژه محلات انجیراب، قلعه‌حسن و الغدیر شهر گرگان می‌باشد. این محلات که می‌توان آن‌ها را با عناوینی همچون محلات حاشیه‌نشین و سکونتگاه‌های غیررسمی نیز یاد نمود، همچنان که نتایج بسیاری از مطالعات در این زمینه نیز مشخص نموده است، همواره با مسائل بغرنجی چون فقر، کمبود امکانات و زیرساخت‌ها، فقدان دسترسی به منابع، تراکم بالا، محدودیت دسترسی به خدمات، سوءتغذیه و بیماری‌های واگیر (Chowdhury & Nrulamin, 2006:531; Lall et al, 2008:57; Ozener, 2010:436; Asthana, 1995:182; Semba et al, 2009:387)، شناخته می‌شوند، در کنار مسائل امنیتی، همواره یکی از مهم‌ترین معضلات مدیریت شهری در زمینه خدمات‌رسانی و حفظ و برقراری امنیت به‌شمار می‌روند.

در حال حاضر در محلات مهاجرنشین شهر گرگان، مهاجرینی از شهرهای کاشمر (۱۰ درصد)، زابل (۱۶،۵ درصد)، بیارجمند (۱۳،۵ درصد)، زاهدان (۱۲،۵)، سمنان (۱۰ درصد)، دامغان (۳ درصد)، شاهرود (۱۸ درصد) سبزوار (۵ درصد)، نیشابور (۵ درصد)، مازندران (۲ درصد)، قزاقستان (۲،۵ درصد)، افغانستان (۱ درصد) و ۱ درصد از سایر شهرها سکونت دارند که غالب آن‌ها بر اثر عوامل پسران شهری، به‌تدریج با طبقات محروم شهر در آمیخته و در کانون‌های به‌هم‌پیوسته یا جدا از هم به‌صورت بافت موزاییکی در بخش‌های نامرغوب شهر مسکن گزیده‌اند. در بررسی پاسخ سرپرست‌های خانوار مشخص شد که غالب سرپرست‌های خانوارهای مهاجرین اظهار می‌داشتند که به امید داشتن شغل و درآمد مناسب

از ساخت اقتصادی، محل اسکان قبلی خود که اغلب روستاهای شرق کشور و مشاغلی چون کشاورزی و دامداری است، جدا شده و به محل فعلی، مهاجرت کرده‌اند. در حال حاضر ۳۱،۱ درصد مهاجرین فاقد شغل، ۶،۲ درصد دارای شغل آزاد، ۹،۳ درصد جذب ارگان دولتی شده ولی ۵۳،۴ درصد مابقی به کارهای فصلی مشغول می‌باشند، بطوریکه در هنگام کاشت و درو شالی و برداشت مرکبات تحت مدیریت سرکارگری به روستاهای اطراف شهر گرگان و حتی استان‌های هم‌جوار مثل مازندران برای کار می‌روند. پایه‌گذار تفاوت‌های گسترده بعدی در سبک و کیفیت زندگی آن‌ها از جمله میزان آسیب اجتماعی می‌باشد، تفاوت در اصالت سرپرست‌های خانوار است. بررسی وضعیت سواد مهاجرین شهر گرگان حاکی از این واقعیت می‌باشد که این شهروندان از شرایط مساعد تحصیلی، درآمدی و شغلی برخوردار نمی‌باشند. با توجه به اینکه وضعیت سواد و تحصیلات، در تمام ابعاد زندگی مانند بهداشت، رشد اقتصادی، فرهنگی، تربیت فرزندان، بی‌نظمی و ناهنجاری کودکان، آسیب‌های اجتماعی، رشد اشتغال، سطح سلامت، در نهایت کیفیت زندگی می‌تواند تأثیر به‌سزایی داشته باشد، در همین زمینه مشخص شد که نزدیک به ۲۴ درصد از سرپرست‌های خانوار در مناطق مهاجرنشین حتی سواد خواندن و نوشتن ندارند و غالب آن‌ها نیز با توجه به نداشتن تخصص و مهارت خاص و نیز تحصیلات پایین، تنها بین ۱۵۰ تا ۳۰۰ هزار تومان در ماه درآمد دارند. باید به اینکه اشاره داشت که پایین بودن سطح اقتصاد افراد و فقر به‌عنوان یک معضل وسیع اجتماعی در نظر گرفته می‌شود که سر منشاء سایر آسیب‌های اجتماعی است (محسنی تبریزی، ۱۳۸۳، ۱۰۰). همان‌طوری که در جدول ۱ مشاهده می‌شود اکثر سرپرست خانوارهای مهاجر (۴۴،۷ درصد) دارای تحصیلات ابتدایی می‌باشند و به دلیل وضعیت نامناسب اقتصادی شرایط ادامه تحصیل را نداشته و به دنبال کسب درآمد بوده‌اند. در مقابل در مناطق بومی‌نشین که اکثراً جمعیت مرفه شهر می‌باشد و درصد کمی را به خود اختصاص داده‌اند، برخلاف وضعیت تحصیلی سرپرست‌های مهاجرنشین، بیش از ۹۵ درصد سرپرست‌های خانوار در این منطقه باسواد هستند و حتی بیش از ۱۳ درصد از آن‌ها نیز دارای تحصیلات آکادمیک می‌باشند. چنین عواملی باعث شده که ۲۳ درصد از سرپرست‌های خانوار در این منطقه جزء کارمندان دولتی باشند و بیش از نیمی (۶۶،۴ درصد) از سرپرست‌های خانوار، درآمدی بین ۵۰۰ هزار تا ۲ میلیون تومان و همچنین بیش از ۳ درصد از آن‌ها نیز بیش از ۲ میلیون تومان در ماه درآمد داشته باشند.

*** به نظر می‌رسد میزان آسیب‌های اجتماعی در بین محلات مهاجرنشین و بومی‌نشین شهر گرگان دارای تفاوت معناداری می‌باشد.**

اولین مرحله در تفسیر نتایج آزمون t با دو نمونه مستقل، بیان برابری یا عدم برابری واریانس نمرات بین دو گروه موردبررسی است. آزمونی که برای این منظور به کار می‌رود آزمون لون^۱ است (حبیب‌پور و صفری، ۱۳۹۰، ۵۴۹). از آنجاکه سطح معنی‌داری آزمون لون برای این فرضیه از ۰،۰۵ بزرگ است (۰،۵۶۴)، از نتایج ردیف اول جدول آزمون t استفاده شد که فرض برابری واریانس دو گروه را می‌پذیرد.

جدول ۲. نتایج حاصل از آزمون تی در ارتباط با تفاوت میزان آسیب‌های اجتماعی به تفکیک منطقه بومی و مهاجرنشین

متغیر	مقدار تی	درجه آزادی	اختلاف میانگین	سطح معنی‌داری
میزان آسیب‌های اجتماعی به تفکیک منطقه بومی و مهاجرنشین	-۱۳،۳۹۱	۳۲۰	-۵،۷۴	۰،۰۰۰

نتایج آزمون t ($t=13,391$ و $\text{sig}=0,000$) گویای آن است که دو منطقه بومی و مهاجرنشین از نظر میزان آسیب‌های اجتماعی دارای تفاوت‌های معناداری می‌باشند و این دو منطقه با سطح اطمینان ۹۵ درصد در معرض آسیب‌های اجتماعی متفاوتی می‌باشند. بررسی میانگین آسیب‌های اجتماعی بیانگر این واقعیت می‌باشد که مناطق مهاجر با میانگین ۴۳,۳۳ بیشتر در معرض آسیب‌های اجتماعی نسبت به منطقه بومی‌نشین با میانگین ۳۷,۵۸ است.

*** به نظر می‌رسد محلات مهاجر و بومی‌نشین، دارای نوع خاصی از ارتکاب به آسیب‌های اجتماعی می‌باشند.**

نتایج حاصل از تحلیل داده‌ها حاکی از آن می‌باشد که در هر دو منطقه بومی و مهاجرنشین، شهروندان مورد مطالعه شاهد انواع خاصی از آسیب‌های اجتماعی با توجه به شرایط فیزیکی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی متفاوتشان می‌باشند. همان‌طوری که در جدول (۳) مشاهده می‌شود در بین آسیب‌های اجتماعی که در محلات با ساکنین مهاجر رخ داده، بیکاری با میانگین (۴,۵۳ از ۵) به‌عنوان مهم‌ترین آسیب اجتماعی این محلات شناسایی شده است. با توجه به اینکه نیروی کار، محور اصلی توسعه است، اما خود تابع عوامل مختلفی است که بر رفتار خانوارها اثر می‌گذارد. از جمله این عوامل می‌توان به ضعف درآمدی، پس‌اندازهای منفی، بیکاری، کاهش قدرت خرید و به‌طور کلی وضعیت نامطلوب توسعه اقتصادی اشاره کرد که تمامی ابعاد زندگی فردی و اجتماعی فرد را تحت تأثیر قرار می‌دهد و در جمع موجب عدم توانایی در تأمین احتیاجات مادی و به‌جا گذاشتن اثرات نامطلوب بر نیروی کار می‌شوند و سپس از طریق تأثیر متقابل بر یکدیگر، نابسامانی‌های اقتصادی را تشدید، و مسائل معنوی فرهنگی و اجتماعی را به دنبال خواهد داشت. تکدی‌گری با میانگین (۴,۲۹ از ۵) و مصرف و توزیع مواد مخدر با میانگین (۴,۲۵ از ۵) دارای رتبه دوم و سوم بعد از آسیب اجتماعی بیکاری قرار دارد. این‌گونه از جرم بیشتر در مناطق حاشیه‌ای شهر به‌ویژه در مناطق الغدیر، که دارای درصد بالایی از مهاجرین به‌ویژه مهاجرین زابلی و بیگانه افغانی که با فرهنگ‌های مختلف می‌باشد مشاهده می‌شود. همچنین می‌توان به منطقه قلعه محمود، خیابان ایرانمهر، امام رضا و انجیراب که به‌عنوان بارانداز مواد مشهور است اشاره نمود.

در مقابل محلات بومی‌نشین بیشتر با جرائمی از کلاهبرداری با میانگین (۴,۳۷ از ۵) و مفاسد اخلاقی (۴,۰۵ از ۵) روبه‌رو می‌باشند. نتایج حاصل از تحلیل پرسشنامه و پاسخ شهروندان نشان از زندگی طایفه‌ای و قبیله‌ای بین مهاجرین داخلی به‌ویژه مهاجرین زابلی که در حدود ۳۰ درصد از ساکنین شهر می‌باشند، دارد. در واقع زندگی سنتی این شهروندان و ترس از آبرو موجب گردیده که میزان مفاسد اجتماعی (نظیر رابطه نامشروع، پارتی و ...) میان قشر مهاجر کمتر از بومیان باشد. به‌طور کلی آسیب‌های اجتماعی در بین بومیان در حال افزایش است و بومیان با سرعت بیشتری به سمت آسیب‌های اجتماعی در حرکت می‌باشند در مقابل پابندی قومی و قبیله‌ای مهاجرین داخلی گرگان به‌عنوان مانعی بر سر راه مهاجرین عمل می‌کند و آن‌ها را تا حدودی از ارتکاب جرم باز می‌دارد.

جدول ۳. میانگین آسیب‌های اجتماعی در میان محلات بومی و مهاجرنشین شهر گرگان

مناطق	مصرف و توزیع مواد مخدر	سرقت	بیکاری	فقر	درگیری و شرارت	قتل	خودکشی
مهاجر	۴,۲۵	۲,۱۶	۴,۵۳	۳,۹۸	۴,۰۱	۳,۶۱	۳,۹۵
بومی	۳,۸۶	۳,۹۸	۲,۶۵	۲,۵۶	۲,۱۴	۲,۸۰	۱,۹۳
مناطق	مفاسد اخلاقی	کلاهبرداری	آدم‌ربایی	تکدی‌گری	طلاق	زنان خیابانی	
مهاجر	۱,۸۵	۱,۳۵	۳,۵۹	۴,۳۹	۱,۸۷	۴,۱۳	
بومی	۴,۰۵	۴,۳۷	۲,۷۴	۱,۴۹	۳,۹۶	۱,۳۴	

*** به نظر می‌رسد بین ارتباط عاطفی والدین، فرزندان و میزان گرایش به آسیب‌های اجتماعی رابطه وجود دارد.**

جامعه شناسان در بین عوامل متعددی که بر کجروی فرزندان تأثیر می‌گذارد چند عامل خانوادگی را شناسایی کرده‌اند. گذشته از ضعف نظارت مستقیم بر رفتار فرزندان که در خانواده‌های تک سرپرست احتمال بیشتری دارد، عوامل دیگری مانند ستیز و ناسازگاری پدر و مادر، نبود روابط گرم، محبت‌آمیز و حمایت‌گرانه بین والدین و فرزندان، کجروی والدین، بدرفتاری و خشونت آنان با فرزندان در گرایش فرزندان به کجروی و ارتکاب جرم مؤثر شناخته شده‌اند (بستان، ۱۳۸۳: ۱۰۰). متغیر ارتباط بین والدین و فرزندان در پرسشنامه در غالب ۴ سؤال^۱ در طیف لیکرت موردسنجش قرار گرفت که پس از ترکیب^۲ این ۴ گویه، به طیف فاصله‌ای تبدیل گردید و تحت یک شاخص مطرح شد. در این قسمت این شاخص به صورت کلی مورد آزمون قرار گرفته است. بررسی فرضیه تحقیق نشان می‌دهد که هر دو متغیر موردبررسی در سطح سنجش فاصله‌ای قرار دارند. با توجه به نرمال بودن متغیر وابسته و خطی بودن رابطه بین دو متغیر از آزمون ضریب همبستگی پیرسون جهت سنجش رابطه دو متغیر مذکور استفاده شده است. جدول ۴ نتایج این آزمون را نشان می‌دهد.

جدول ۴. آزمون ضریب همبستگی پیرسون ارتباط عاطفی والدین و فرزندان با میزان گرایش به آسیب‌های اجتماعی

متغیر مستقل	متغیر وابسته	مقدار آزمون	سطح معنی داری Sig.
ارتباط عاطفی والدین و فرزندان	میزان گرایش به آسیب‌های اجتماعی	۰۰,۳۵۶	۰,۰۰۰

بر اساس اطلاعات جدول ۴ ضریب همبستگی بین متغیر ارتباط عاطفی والدین و فرزندان ۰,۳۵۶- می‌باشد و جهت این رابطه منفی می‌باشد. یعنی به هر میزان که ارتباط عاطفی والدین و فرزندان افزایش می‌یابد، میزان گرایش آن‌ها به آسیب‌های اجتماعی نیز افزایش خواهد داشت. سطح معنی‌داری به دست آمده ۰,۰۰۰ که کمتر از ۰,۰۵ می‌باشد. نتایج حاصل از آزمون پیرسون نشان داد که فرضیه سوم از نظر آماری معنی‌دار است یعنی به موازات افزایش ارتباط عاطفی والدین و فرزندان، میزان گرایش آسیب‌های اجتماعی نیز افزایش می‌یابد.

*** به نظر می‌رسد بین کیفیت گذران اوقات فراغت و میزان گرایش به آسیب‌های اجتماعی رابطه وجود دارد.**

ارزیابی اوقات فراغت، بستگی به کیفیت گذران آن دارد. به این شکل که اگر اوقات فراغت با برنامه‌ریزی در جهت علایق فرد باشد، موجب رشد و اگر بدون برنامه و هدف و فقط به منظور سپری شدن وقت به آن نگاه شود، موجب انحطاط فرد خواهد شد. اوقات فراغت در پی مکانیزه شدن زندگی و کاهش ساعات کار و افزایش درآمدها مطرح شد. در جوامع پیشرفته، افراد به دلیل نیاز درونی و پیامدهای منفی دوران مدرن به فکر تفریح و ساعات فراغت افتادند. بنابراین برای داشتن ساعت فراغت، باید وقت و درآمدی برای گذران آن باشد. در این فرضیه متغیر کیفیت گذران اوقات فراغت در غالب ۵ سؤال^۳ در طیف لیکرت موردسنجش قرار گرفت و پس از ورود داده‌ها در نرم‌افزار SPSS، ترکیب و به طیف فاصله‌ای تبدیل گردید. با توجه به فاصله‌ای بودن هر دو متغیر از آزمون پیرسون جهت بررسی این فرضیه استفاده گردید.

۱. * تا چه میزان با فرزندان خود دارای رابطه صمیمی هستید؟ * تا چه میزان فرزندانان جهت تصمیم‌گیری در فعالیت‌هایشان با شما مشورت می‌کنند؟ * تا چه میزان فرزندانان جهت حل مشکلاتشان با شما مشورت می‌کنند؟ * به نظر شما فرزندانان تا چه اندازه شمارا محرم اسرار خود دانسته و به شما اعتماد دارند؟

2. Compute

۳. * همواره جهت پر کردن اوقات فراغت خود از برنامه‌ها صحیح و اصولی زمان‌بندی استفاده و پیروی می‌کنم. * محدودیت مالی مانعی برای پر نمودن اوقات فراغت فرزندانم است. * محدودیت امکانات در این منطقه مانعی برای پر نمودن اوقات فراغت فرزندانم است. * فرزندانم از اوقات فراغت به‌ویژه در فصل تابستان بهره مناسبی می‌برند (شرکت در رده‌های آموزشی و تفریحی). * فرزندانم با توجه به شرکت در رده‌های مختلف آموزشی و تفریحی در اوقات فراغت، کمتر دچار مشکلات روحی و آسیب‌های اجتماعی می‌شوند.

جدول ۵. آزمون ضریب همبستگی پیرسون کیفیت گذران اوقات فراغت با میزان گرایش به آسیب‌های اجتماعی

متغیر مستقل	متغیر وابسته	مقدار آزمون	سطح معنی‌داری Sig.
کیفیت گذران اوقات فراغت	میزان گرایش به آسیب‌های اجتماعی	۰.۴۹۲	۰.۰۰۰

همان‌طوری که در جدول ۵ مشاهده می‌شود ضریب همبستگی بین متغیر کیفیت گذران اوقات فراغت و میزان گرایش به آسیب‌های اجتماعی ۰.۴۹۲- می‌باشد و جهت این رابطه منفی می‌باشد. یعنی به هر میزانی که کیفیت گذران اوقات فراغت ارتقا یابد، میزان گرایش افراد به آسیب‌های اجتماعی نیز افزایش خواهد داشت. سطح معنی‌داری به‌دست‌آمده ۰.۰۰۰ که کمتر از ۰.۰۵ می‌باشد. نتایج حاصل از آزمون پیرسون نشان داد که فرضیه چهارم از نظر آماری معنی‌دار است. نتایج حاصل از تحلیل پرسشنامه حاکی از آن می‌باشد که در حدود ۷۳ درصد از خانواده‌های مهاجری که ساکن شهر گرگان می‌باشند محدودیت‌های مالی را به‌عنوان مانع اصلی در کیفیت پایین گذران اوقات فراغت خانواده خود بیان نمودند. در واقع هزینه‌های بالای زندگی و نبود درآمد کافی در سال‌های اخیر موجب گردیده، اعضای خانواده مهاجرین در چند نوبت و کارهای مختلف شرکت کنند تا بتوانند آینده خود و خانواده‌شان را تأمین کنند. در خانواده‌ها دیگر خبری از جمع شدن افراد و صحبت‌های خانوادگی نیست. زیرا تقریباً بیش‌تر اعضای خانواده بخصوص قشر مهاجر که دارای شغل فصلی و روز مزد می‌باشند، بیش‌تر اوقات روز را بیرون از خانه برای کار سپری می‌کنند. داشتن شغل آن قدر اهمیت پیدا کرده که افراد هر کاری با هر نوع ساعت کاری را می‌پذیرند. همچنین ۶۹ درصد از مهاجرین بعد از محدودیت مالی، محدودیت امکانات را به‌عنوان مانعی بر سر راه پر نمودن اوقات فراغت فرزندان‌شان بیان نمودند. بنابراین نمی‌توان مانند جوامع پیشرفته از اوقات فراغت سخن گفت البته ممکن است، عده‌ای تعطیلات تابستانی و تعطیلات رسمی کشور را نشانه گرفته و از وقت فراغت زیاد در کشور انتقاد کنند. اما همان‌طور که می‌دانیم این تعطیلات برای کسانی است که شغل دولتی دارند یا مشغول تحصیل‌اند. هر چند برای این دسته از افراد هم، نه‌تنها فراغت فرصتی برای رشد فراهم نکرده، بلکه گاه موجب انحراف آن‌ها نیز شده است. به‌طور کلی از پیامدهای اوقات فراغت می‌توان به پرخاشگری و ستیزه‌جویی تزریق خشونت، استرس، انزوا، جدایی از حقیقت و آسیب‌های اجتماعی آن اشاره نمود یعنی اوقات فراغت هم زمینه‌ساز جرم است و هم بازدارنده از آن.

*** به نظر می‌رسد میزان گرایش به آسیب‌های اجتماعی در بین گروه‌ها با پایگاه اجتماعی مختلف متفاوت است.**

جهت بررسی تفاوت میزان گرایش به آسیب‌های اجتماعی در پیوند با پایگاه‌های اجتماعی خانواده‌ها و جهت آزمون فرضیه فوق آزمون کروسکال والیس (Kruskal-Wallis H) استفاده شده است. طبق جدول شماره (۶)، مقدار آزمون chi-square (۱۴.۵۲۳) در سطح خطای کوچک‌تر از ۰.۰۱ معنی‌دار می‌باشد. بنابراین به لحاظ آماری در میزان گرایش به آسیب‌های اجتماعی مختلف تفاوت وجود دارد.

جدول ۶. سنجش معناداری تفاوت میزان گرایش به آسیب‌های اجتماعی بر حسب پایگاه‌های اجتماعی با استفاده از آزمون کروسکال والیس

آماره chi-square	درجه آزادی df	سطح معنی‌داری Sig.
۸۵.۷۱۳	۴	۰.۰۰۰

تفاوت میزان گرایش به آسیب‌های اجتماعی بر حسب پایگاه‌های اجتماعی

با توجه به اینکه فرضیه در این آزمون بدون جهت می‌باشد، جهت تفهیم بهتر موضوع یک جدول تقاطعی از میزان گرایش به آسیب‌های اجتماعی در بین پایگاه‌های اجتماعی ترسیم شد. نتایج برآمده از خانه‌های جدول دو بعدی نشان می‌دهد که هم در محلات مهاجر و هم بومی‌نشین به‌موازات بالا رفتن پایگاه‌های اجتماعی افراد میزان گرایش به آسیب‌های اجتماعی به حداقل می‌رسد. در توضیح این نتیجه‌گیری و در پیوند با عینیت موجود در مناطق و نیز با شناختی

که از هر دو منطقه از ابعاد مختلف اجتماعی، فرهنگی حاصل شده است، می‌توان اذعان داشت که شرایط موجود محلات مهاجرنشین با توجه به ساختارهای نامناسب فرهنگی و تحصیلی موجود، در قیاس با محلات بومی‌نشین، از شرایط بسیار وخیم‌تری برخوردار است که این موضوع در مجموع میزان گرایش شهروندان این شهروندان را در گرایش به آسیب‌های اجتماعی موجب شده است.

جدول ۷. بررسی رابطه بین آسیب‌های اجتماعی و حسب پایگاه‌های اجتماعی

پایگاه اجتماعی آسیب اجتماعی	طبقه پایین	طبقه متوسط رو به پایین	طبقه متوسط	طبقه متوسط رو به بالا	طبقه بالا	کل
بسیار کم	مهاجر ۰	۰	۰	۶	۱،۲	۱،۹
کم	مهاجر ۱،۲	۳،۷	۹،۳	۲،۵	۱،۲	۱۸
متوسط	مهاجر ۵	۸،۷	۱۷،۴	۴،۳	۱،۲	۳۶،۶
زیاد	مهاجر ۱۲،۴	۲۷،۳	۴۴،۷	۱۰،۶	۵	۱۰۰
بسیار زیاد	مهاجر ۱۲،۴	۲۷،۳	۴۴،۷	۱۰،۶	۵	۱۰۰
کل	۱۵،۵	۵۷،۸	۸،۷	۸،۱	۹،۹	۱۰۰

بحث

تحلیل تفاوت‌های اجتماعی-فضایی در بستر شهری گرگان، به‌ویژه میان محلات بومی‌نشین و مهاجرنشین، ابعاد چندگانه‌ای از نابرابری، تفکیک فضایی و شکل‌گیری کانون‌های آسیب‌پذیر را نشان می‌دهد. در این بخش تلاش می‌شود با تکیه بر یافته‌های میدانی و چارچوب نظری، مهم‌ترین ابعاد تفاوت‌های موجود و پیامدهای آن در حوزه آسیب‌های اجتماعی تحلیل و تبیین شود.

۱. تمایز فضایی و اجتماعی در بافت شهری گرگان

در گام نخست، آنچه به‌وضوح از مطالعات میدانی و شواهد میدانی استنباط می‌شود، تفکیک فضایی مشخصی میان محلات بومی‌نشین و مهاجرنشین است. محلات بومی‌نشین عمدتاً در بخش‌های مرکزی‌تر و تاریخی‌تر شهر واقع شده‌اند و از نظر زیرساخت، شبکه معابر، خدمات شهری و کیفیت ساخت‌وساز از شرایط نسبتاً مطلوب‌تری برخوردارند. در مقابل، محلات مهاجرنشین غالباً در حاشیه شهر و یا مناطق توسعه‌یافته غیررسمی (اسکان غیررسمی) قرار دارند و با مشکلاتی مانند فقدان زیرساخت مناسب، دسترسی محدود به خدمات عمومی و ضعف انسجام کالبدی مواجه‌اند.

این تمایز فضایی، به‌ویژه هنگامی که با تمایزات اجتماعی همچون قومیت، سطح تحصیلات، وضعیت شغلی و درآمدی همراه می‌شود، به شکل‌گیری دو نوع فضای اجتماعی متفاوت منجر شده است. در محلات مهاجرنشین، حضور پررنگ اقوام غیربومی (از جمله مهاجران ترکمن، بلوچ، افغانستانی و حتی روستاییان استان‌های مجاور) باعث تقویت نوعی «دیگری‌سازی» از سوی ساکنان بومی و حتی برخی نهادهای دولتی شده که به حاشیه رفتگی این گروه‌ها در عرصه‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی انجامیده است.

۲. نابرابری در دسترسی به منابع و خدمات

یکی از نشانه‌های عینی تفاوت اجتماعی-فضایی میان این دو نوع محله، میزان و کیفیت دسترسی به خدمات شهری و عمومی است. یافته‌های میدانی نشان می‌دهد که در محلات مهاجرنشین، دسترسی به امکانات آموزشی، بهداشتی، فضای سبز، حمل‌ونقل عمومی، سیستم فاضلاب و سایر زیرساخت‌های حیاتی، در مقایسه با محلات بومی‌نشین، به مراتب ضعیف‌تر است. این مسئله نه تنها باعث ایجاد نوعی احساس نابرابری در میان ساکنان این محلات شده، بلکه بستر بروز پدیده‌هایی نظیر ترک تحصیل، بیماری‌های واگیردار، اعتیاد و بزهکاری را نیز فراهم کرده است.

در ادبیات نظری، این وضعیت با مفهوم «فقر فضایی» (spatial poverty) توصیف می‌شود که در آن نابرابری نه صرفاً بر مبنای درآمد، بلکه بر اساس مکان سکونت و کیفیت فضا معنا می‌یابد. بدین معنا که محرومیت زیستن در مکان‌های نامطلوب، خود به نوعی بازتولید فقر و آسیب اجتماعی می‌انجامد.

۳. تفاوت در سرمایه اجتماعی و فرهنگی

از منظر جامعه‌شناسی شهری، سرمایه اجتماعی - یعنی میزان اعتماد، مشارکت اجتماعی، پیوندهای همسایگی و انسجام فرهنگی - یکی از عوامل مهم در کنترل یا گسترش آسیب‌های اجتماعی در محلات شهری محسوب می‌شود. در این مطالعه، مشاهده شد که محلات بومی‌نشین، به دلیل سابقه تاریخی، همگونی قومی و فرهنگی، و حضور شبکه‌های اجتماعی سنتی، از سرمایه اجتماعی نسبتاً بالاتری برخوردارند. این سرمایه در قالب مشارکت در مراسم مذهبی، شوراهای محلی، مساجد، انجمن‌های خیریه و غیره نمود می‌یابد و نوعی احساس نظارت غیررسمی و همبستگی اجتماعی را ایجاد می‌کند.

در مقابل، محلات مهاجرنشین به دلیل ناهمگونی قومی، تحرک بالای جمعیتی، عدم تعلق مکانی و ضعف ارتباط با نهادهای شهری، از انسجام اجتماعی پایین‌تری برخوردارند. این شرایط، زمینه بروز و گسترش آسیب‌های اجتماعی نظیر اعتیاد، خشونت خانگی، سرقت خرد، بیکاری مزمن و در مواردی افراط‌گرایی را افزایش داده است.

۴. ادراک ساکنان از امنیت و کیفیت زندگی

یکی از نکات مهم در بررسی آسیب‌های اجتماعی، درک و احساس ذهنی ساکنان از امنیت و کیفیت زندگی است. داده‌های حاصل از مصاحبه‌ها و مشاهدات میدانی نشان می‌دهد که ساکنان محلات مهاجرنشین، در مقایسه با ساکنان بومی، احساس ناامنی بیشتری دارند؛ این احساس عمدتاً ریشه در عوامل کالبدی (مانند معابر باریک، تاریکی شبانه، بافت فرسوده)، عوامل اجتماعی (مانند غریبه بودن همسایگان، سطح بالای بیکاری، نزاع‌های خیابانی) و ادراک منفی عمومی از محله دارد.

از سوی دیگر، ساکنان بومی‌نشین - حتی در شرایطی که محله آن‌ها با چالش‌هایی مواجه است - به دلیل تعلق خاطر، شناخت متقابل و ساختار اجتماعی مستحکم‌تر، احساس امنیت و رضایت نسبی بیشتری از زندگی در محله خود دارند. این نکته نشان می‌دهد که کیفیت زندگی در شهرها، بیش از آنکه به شاخص‌های کمی وابسته باشد، با عوامل ذهنی، هویتی و اجتماعی نیز پیوند دارد.

۵. نقش سیاست‌های شهری و مدیریت محلی

تفاوت‌های مشاهده‌شده در شرایط محلات مختلف، صرفاً حاصل کنش‌های فردی یا ویژگی‌های جمعیتی نیست، بلکه تا حد زیادی بازتاب سیاست‌های شهری، برنامه‌ریزی فضایی و نحوه مداخله نهادهای محلی است. در سال‌های اخیر، به نظر می‌رسد نگاه حاکم بر مدیریت شهری گرگان نسبت به محلات مهاجرنشین، نگاه انفعالی و گاه امنیتی بوده است، درحالی‌که این محلات به مداخله فعالانه، برنامه‌ریزی مشارکتی و سیاست‌های توانمندسازی نیاز دارند.

نبود طرح‌های جامع توسعه محله محور، کم‌توجهی به مشارکت ساکنان در تصمیم‌گیری، و تمرکز صرف بر پروژه‌های عمرانی در محلات مرکزی، موجب شده تا شکاف میان مناطق شهری افزایش یابد. تجربه موفق برخی شهرهای کشور در اجرای برنامه‌های توسعه محله محور، نشان می‌دهد که با تقویت سرمایه اجتماعی، توجه به ابعاد فرهنگی و هویتی محلات، و توزیع عادلانه خدمات، می‌توان زمینه کاهش آسیب‌های اجتماعی و ارتقای کیفیت زندگی را فراهم ساخت. به‌طور کلی، نتایج این پژوهش گویای آن است که آسیب‌های اجتماعی در سطح شهر گرگان، به‌ویژه در محلات مهاجرنشین، بیش از آنکه صرفاً پیامد فقر اقتصادی باشد، حاصل ساختار نابرابر اجتماعی-فضایی، ضعف انسجام اجتماعی، سیاست‌های ناکارآمد شهری و فقدان عدالت فضایی است. این نتایج، ضرورت بازنگری در الگوهای مدیریت شهری، تمرکز بر عدالت محلی، و توجه ویژه به محلات حاشیه‌ای و کم‌برخوردار را برجسته می‌سازد.

نتیجه‌گیری

در جوامع با ساختار و خاستگاه اجتماعی متنوع و پیچیده، قدرت عمل مکانیسم‌های کنترلی و نظارتی (چه اجتماعی و چه قانونی) تا حداقل ممکن کاهش می‌یابد و فضای مناسبی برای بروز جرم و ناهنجاری ایجاد می‌شود (علی‌اکبری، ۱۳۸۳: ۵۸). این ویژگی بیانگر آن است که شهرهای مهاجرپذیر، صحنه مناسبی برای اجرای جرائم بشمار می‌روند؛ جرائمی که در نقاط دیگری شکل می‌گیرند ولی در فضای جغرافیایی این شهرها عینیت پیدا می‌کند و این با جذابیت و کشش‌پذیری ساختار اجتماعی- قومی بسیار ناهمگون و نامتجانس این شهرها در پیوند است. در حقیقت می‌توان گفت که مجرمین و بزه‌کاران ادراک زیرکانه‌ای از محیط‌های جغرافیایی مناسب برای انجام جرم دارند. آن‌ها برای این منظور در واقع به‌نوعی انتخاب جغرافیایی از محیط دست می‌زنند. با توجه به یافته‌های تحقیق و نتایج تحقیقات انجام‌شده، میزان گرایش به آسیب‌های اجتماعی در بین مناطق بومی و مهاجرنشین متفاوت می‌باشد بطوریکه نتایج آزمون t این فرضیه را تأیید می‌کند و دو منطقه با سطح اطمینان ۹۵ درصد در معرض آسیب‌های اجتماعی متفاوتی می‌باشند. بررسی میانگین آسیب‌های اجتماعی بیانگر این واقعیت می‌باشد که مناطق مهاجر با میانگین ۴۳،۳۳ بیشتر در معرض آسیب‌های اجتماعی نسبت به منطقه بومی‌نشین با میانگین ۳۷،۵۸ است. از طرف دیگر نتایج داده‌های مندرج در جدول ۳ گویای این واقعیت می‌باشد که با توجه به خصوصیات دو منطقه، مناطق بومی و مهاجرنشین در معرض مسائل اجتماعی متفاوتی می‌باشند. همان‌طوری که در بخش یافته‌های تحقیق اشاره شد در بین آسیب‌های اجتماعی که در محلات با ساکنین مهاجر رخ داده، بیکاری با میانگین (۴،۵۳ از ۵) به‌عنوان مهم‌ترین آسیب اجتماعی این محلات شناسایی شده است. در جهان امروز بیکاری و عدم اشتغال نیروی قادر به کار (فعال) به‌عنوان یکی از پدیده‌های اقتصادی - اجتماعی موردتوجه علمای اقتصاد و برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران اجتماعی - اقتصادی قرار گرفته است. اهمیت این قضیه تا آنجاست که عده‌ای از اقتصاددانان و علمای علوم اجتماعی نظیر ریکاردو، کینز، کارل ماکس و... نظریه‌های بیکاری را مطرح می‌کنند. تكدی‌گری با میانگین (۴،۲۹ از ۵) و مصرف و توزیع مواد مخدر با میانگین (۴،۲۵ از ۵) دارای رتبه دوم و سوم بعد از آسیب اجتماعی بیکاری قرار دارد. این‌گونه از جرم بیشتر در مناطق حاشیه‌ای شهر به‌ویژه در مناطق الغدیر، که دارای درصد بالایی از مهاجرین به‌ویژه مهاجرین زابلی و بیگانه افغانی که با فرهنگ‌های مختلف می‌باشد مشاهده می‌شود. همچنین می‌توان به منطقه قلعه محمود، خیابان ایرانمهر، امام رضا و انجیراب که به‌عنوان بارانداز مواد مشهور است اشاره نمود. در مقابل محلات بومی‌نشین بیشتر با جرائمی از کلاهبرداری با میانگین (۴،۳۷ از ۵) و مفاسد اخلاقی (۴،۰۵ از ۵) روبه‌رو می‌باشند. نتایج این تحقیق حاکی از آن است که بین روابط والدین و فرزندان و کیفیت گذران اوقات فراغت با میزان گرایش به آسیب‌های اجتماعی رابطه منفی وجود دارد. نتایج حاصل از تحلیل پرسشنامه حاکی از آن می‌باشد که در

حدود ۷۳ درصد از خانواده‌های مهاجری که ساکن شهر گرگان می‌باشند محدودیت‌های مالی را به‌عنوان مانع اصلی در کیفیت پایین گذران اوقات فراغت خانواده خود بیان نمودند. در واقع هزینه‌های بالای زندگی و نبود درآمد کافی در سال‌های اخیر موجب گردیده، اعضای خانواده مهاجرین شهری گرگان در چند نوبت و کارهای مختلف شرکت کنند تا بتوانند آینده خود و خانواده‌شان را تأمین کنند به همین دلیل توجه چندانی به کیفیت گذران اوقات فراغت خود نداشته باشند. از دیگر یافته‌های این تحقیق می‌توان به تفاوت میزان گرایش به آسیب‌های اجتماعی در بین گروه‌ها با پایگاه‌های اجتماعی متفاوت اشاره کرد، بطوریکه با پایین‌تر رفتن پایگاه‌های اجتماعی افراد بر میزان وقوع آسیب‌های اجتماعی افزون می‌شود. بر این اساس مسائل و معضلاتی چون اعتیاد و فروش مواد مخدر، درگیری و شرارت، مفاسد اخلاقی و ... در طبقات پایین اجتماعی رایج‌تر است.

پیشنهاد می‌شود که با افزایش فرصت‌های شغلی، افزایش سطح درآمد و مبارزه با بیکاری از وقوع آسیب‌های اجتماعی در بین خانواده‌های مهاجرین شهری گرگان جلوگیری گردد.

افزایش کنترل اجتماعی در سطح خانواده و جامعه: کنترل اجتماعی همانند نظارت والدین، همسایگان و نظارت پلیس در کاهش نابهنجاری مؤثر هستند. بنابراین به نظر می‌رسد هرچه رابطه والدین با فرزندان صمیمی‌تر باشد و کنترل به‌صورت نامحسوس صورت گیرد نه به‌صورت امر و نهی و با پرخاشگری میزان نابهنجاری در بین افراد و خانواده‌ها کاهش می‌یابد. از طرف دیگر کنترل اجتماعی درونی و پایبندی انسان‌ها به ارزش‌های اجتماعی و قیودات دینی منجر به کاهش نابهنجاری‌های می‌گردد. لذا کمک به تقویت روحیه دینی مردم توصیه مهمی در جهت کاهش نابهنجاری در بین آن‌ها است.

- آسیب‌های مختلف موجود در حوزه‌های شهری گرگان به‌ویژه بین خانواده‌ها مهاجر دارای هم پیوندی‌های عمیقی با هم هستند. لزوم برخورد سیستمی با مسائل شهری به‌ویژه با مقوله آسیب‌شناسی شهری مستلزم آن است که مجموعه آسیب‌های اجتماعی و غیراجتماعی جامعه شهری و تأثیرپذیری‌های متقابل آن‌ها بر هم را موردتوجه قرار داد. زیرا این شرایط زمینه عمیقی را جهت حل ریشه‌ای مسائل در شهر به‌ویژه قسمت‌های حاشیه‌ای و کمربندی شمال شهر، که مکان اسکان اکثر مهاجرین است فراهم می‌آورد.

حامی مالی

این اثر حامی مالی نداشته است.

سهم نویسندگان در پژوهش

نویسندگان در تمام مراحل و بخش‌های انجام پژوهش سهم برابر داشتند.

تضاد منافع

نویسندگان اعلام می‌دارند که هیچ تضاد منافی در رابطه با نویسندگی و یا انتشار این مقاله ندارند.

تقدیر و تشکر

نویسندگان از همه کسانی که در انجام این پژوهش به ما یاری رساندند، به‌ویژه کسانی که کار ارزیابی کیفیت مقالات را انجام دادند، تشکر و قدردانی می‌نمایند.

منابع

- حبیب‌پور، کرم و صفری شالی، رضا. (۱۳۹۰). *راهنمای جامع کاربرد SPSS در تحقیقات پیمایشی (تحلیل داده‌های کمی)*. تهران: انتشارات لویه- متفکران.
- ممتاز، فریده. (۱۳۷۹). *شهر و زندگی شهری*. تهران: انتشارات آگاه.
- گسن، برگز. (۱۳۸۵). *پدیده‌های اجتماعی و امنیت عمومی*. تهران: انتشارات علم.
- نیکزاد، علی. (۱۳۷۵). بررسی عوامل مؤثر در اقدام به خودکشی در استان قم. *مطالعات اجتماعی ایران* ۱۲، ۸۷-۷۹.
- نیکزاد، علی. (۱۳۷۶). مقایسه جرائم بومیان و مهاجرین. *مجله اجتماعی ایران*، ۱۶، ۳۲-۳۴.
- نوربخش، مرتضی؛ مهدیان بهنمیری، معصومه؛ مهدی، علی و طورانی، علی. (۱۳۹۳). بررسی و تحلیل امنیت شهری در فضاهای عمومی مناطق مهاجر و بومی‌نشین شهر قم. *مجله مطالعات شهری و اجتماعی ایران*، ۶ (۲)، ۱۰۶-۱۳۶.
- مافی، عزت اله. (۱۳۷۸). مهاجران و رابطه آن با بزه‌کاری در شهر وین. *مطالعات اجتماعی بین‌الملل*، ۸ (۲۷)، ۳۱-۱.
- مساواتی آذر، مجید. (۱۳۷۵). خانواده‌های مهاجر روستایی و زمینه‌های طلاق. *پژوهش‌های اجتماعی ایران*، ۱۵-۱۶، ۴۹-۴۰.
- زیاری، کرامت اله؛ مهدی، علی و مهدیان بهنمیری، معصومه. (۱۳۹۳). بررسی و سنجش شاخص‌های کیفیت زندگی در شهروندان مهاجر و بومی (مورد پژوهش: شهر قم). *مجله تحقیقات اجتماعی و شهری ایران*، ۵ (۱)، ۷۸-۵۵.
- پیران، پرویز. (۱۳۶۹). *پیشینه و اهمیت شهر و شهرنشینی*. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

References

- Asthana, S. (1995). Variation in poverty and health between slum settlements: Contradictory findings from Visakhapatnam, India. *Habitat International*, 40(2), 177-188.
- Chowdhury, F. J., & Amin, N. A. T. M. (2006). Environmental assessment in slum improvement programs: Some evidence from infrastructure projects in two Dhaka slums. *Cities*, 23(7), 530-552.
- D'Alessandro, D., Arletti, S., Azara, A., Buffoli, M., Capasso, L., Cappuccitti, A., Casuccio, A., Cecchini, A., Costa, G., De Martino, A.M., Dettori, M., Di Rosa, E., Fara, G.M., Ferrante, M., Giammanco, G., Lauria, A., Melis, G., Moscato, U., & Capolongo, S. (2017). Attendees of the 50th Course Urban Health. Strategies for Disease Prevention and Health Promotion in Urban Areas: The Erice 50 Charter. *Ann Ig*, 29(6), 481-493. doi: 10.7416/ai.2017.2179.
- Gosn, B., & Berger. (2006). *Social phenomena and public security*. Tehran: Elm Publishing. [in Persian].
- Habibpour, K., & Safari Shali, R. (2011). *A comprehensive guide to the application of SPSS in survey research (quantitative data analysis)*. Tehran: Louyeh-Motafakkeran Publishing.
- Hagedorn, R. B., Miller, J. P., & Labovitz, S. (1971). Industrialization, Urbanization and Deviant Behavior: Examination of Some Basic Issues. *Pacific Sociological Review*, 14(2), 177-195. <https://doi.org/10.2307/1388383>.
- Lall, S., Lundberg, M., & Shalizi, Z. (2008). Implications of alternate policies on welfare of slum dwellers: Evidence from Pune, India. *Journal of Urban Economics*, 64, 56-73.
- Mafi, E. (1999). Migrants and their relation to delinquency in the city of Vienna. *International Social Studies*, 8(27), 1-31. [in Persian].
- Masavati Azar, M. (1996). Rural migrant families and the grounds for divorce. *Iranian Social Research*, 15-16, 40-49. [in Persian].
- Momtam, F. (2000). *City and urban life*. Tehran: Agah Publishing. [in Persian].
- Nikzad, A. (1996). Factors influencing suicide attempts in Qom Province. *Iranian Social Studies*, 12, 79-87. [in Persian].

- Nikzad, A. (1997). A comparison of crimes committed by natives and migrants. *Iranian Social Journal*, 16, 32–34. [in Persian].
- Nourbakhsh, M., Mahdian Behnamiri, M., Mahdi, A., & Torani, A. (2014). An analysis of urban security in public spaces in migrant and native neighborhoods of Qom. *Iranian Journal of Urban and Social Studies*, 6(2), 106–136. [in Persian].
- Ortega, G., & César P. B. (2011). Urban poverty and social mobility in Latin America. *International Journal of Sociology*, 41(2), 123–140.
- Ozener, B., & Fink, B. (2010). Facial symmetry in young girls and boys from a slum and a control area of Ankara, Turkey. *Journal of Evolution and Human Behavior*, 31, 436–441.
- Palomares-Garcia, R. (2010). Social inequality and urbanization in developing countries. *Urban Studies Journal*, 47(1), 197–215.
- Pfohl, S. (1984). Urban migration and social change. *Journal of Sociology*, 20(3), 149–167.
- Piran, P. (1990). *The background and significance of the city and urbanization*. Tehran: University of Tehran Press. [in Persian].
- Semba, R., SaskiadePee, K., Kraemer, K., Sun, K., Lyman, A. T., Moench-Pfanner, R., & Sari, M. (n.d.). [Title unavailable].
- UN-HABITAT. (2003). *The state of the world's cities*. Nairobi: UN-HABITAT.
- Ziyari, K., Mahdi, A., & Mahdian Behnamiri, M. (2014). Assessment of quality of life indicators among migrant and native citizens (Case study: City of Qom). *Iranian Journal of Urban and Social Research*, 5(1), 55–78. [in Persian].